

Valentin Pozaić

ZNAČENJE STRAHA U ČUDOREDNOM DJELOVANJU

Sveprisutnost

Pojava i stanje straha i bojazni jedna je od najzbiljskijih kategorija ljudskoga života. Strah zbog neizvjesnosti koju nose danas i sutra, strah od neuspjeha, od naleta različitih bolesti, od nerazumijevanja u obitelji i s djecom; strah zbog nesigurnosti posla i zarade, zbog ugroženosti osnovnih ljudskih prava, društvenog reda i svjetskog mira... Da li je današnji čovjek na pojavu straha osjetljiviji negoli onaj prošlih vremena ili je strah, u čovjekovim korijenima, povijesno i prostorno sveprisutna danost? Ima li čovjeka bez straha? Može li itko strahu izbjeći, pobjeći pred njim u neku zaštićenu sferu? Da li je i koliko je čovjek toga svjestan? Hoće li potpuno svjesno i smireno – ako je moguće, bez straha! – priznati i prihvatiti mogućnost sveprisutnosti straha? Čini se, ne. Ni oni prije nas, ni mi danas. »Zašto ta produžena šutnja o ulozi straha u povijesti? Bez sumnje zbog naširoko rasprostranjene mentalne konfuzije o pojmu straha i kukavičluka, hrabrosti i preuzetne smjelosti.«¹

Možda bi bolje razlikovanje straha od kukavičluka pridonijelo boljem ophođenju sa strahom. A da li bi nas oslobodilo straha i njegova utjecaja na naše odluke? Čovjek se boji iznijeti na vidjelo sve karte straha. A sve dok nije kadar suočiti se s pojavom straha u sebi i sa učincima straha, čovjek ostaje podanik strahu. Jednako u svojim pojedinim odlukama i djelima kao i u svojim načelnim stajalištima. Podložnost utjecaju straha, kao i sloboda od straha, kao duševna stanja nipošto nisu zanemariva za ljudsko moralno ponašanje i djelovanje.

Narav

Pojava straha, sa svojim učincima, u moralnoj teologiji – nauci o čudorednim vrijednostima, o čudorednom liku i djelovanju čovjeka, o ubrojivosti u dobro ili zlo ljudskih čina i djela pod vidikom postignuća konačnog cilja života – od velika je značenja i važnosti. Strah, slično kao i neznanje, strast, nasilje, prisila, utječe na čudoredne odluke. Veli se: u strahu su velike oči! Velikim očima čovjek vidi, razumijeva i uzima dio stvarnosti u velikim, nestvarnim omjerima. Istodobno, izmiče mu cjelina stvari i pojava u njemu ili izvan njega. Uznemirenost duha, koju rađa strah, sprječava, više ili manje, upotrebu čovjekovih sposobnosti uma (spoznaja) i volje (slobodno odlučivanje), presudnih za ljudski moralni čin. Prisutnost straha, napose kad uzbuđuje osnovni nagon za od-

¹J. DELIMEAU, *La peur en Occident*, Fayard, Paris 1978, str. 3.

ržanjem, postojanjem, slabi sile svoje žrtve, ulijeva joj poticaj da pobjegne iz danih okolnosti, sili je da ubrza odlučivanje, da odlučuje naprečac.

Pod pozitivnim vidikom, pojava straha katkad u čovjeku budi i oživljava, otkriva i upošljava skrivene i možda čak neslućene energije za rad i stvaralaštvo. I o tome nam govori svakodnevno iskustvo. Naime, i strah može biti motiv za djelovanje. Od višestrukih učinaka straha, ovdje nas s moralnog gledišta zanimaju dvije vrste. Prvo, strah može navesti pojedinca da počini neko zlo djelo, koje inače ne bi učinio. Drugo, strah može navesti pojedinca da propusti izvršiti neku dužnost.

Djelovanje čovjeka pod utjecajem straha dovodi u pitanje njegov moralni lik, njegov moralni integritet, a time i njegovu zrelost i mir duše. A prijeti stanjima kao što su nemir duše i grižnja savjesti. Strah proizvodi bolesno stanje. Veća je šteta od samoga straha negoli od onoga čega se čovjek straši. Često se prijetnja zla kojeg se boji i ne obistini. Strah troši silnu energiju u promašeno. Sapinje unutarnje snage. I jedno i drugo – energija i nutarnje snage – tako su dragocjene u redovitom životu pojedinca! I da se odoli navali nesreće i da se dostatno i razmjerno odgovori na zahtjev trenutka. Strah zatvara pogled u budućnost i tako ugrožava čovjekov temeljni stav nade i očekivanja.

Udžbenici moralne teologije definiraju strah kao stanje duševne uzbuđenosti i suženje svijesti zbog prijeteećeg zla: u sadašnjosti ili budućnosti, za sebe ili za svoje voljene.² Zasniva se na definiciji straha iz rimskog prava: »Strepnja ili uzbuđenost duha zbog prijeteeće opasnosti ili bliskog zla sebi, voljenim osobama ili bilo kojem drugom subjektu vlastite ljubavi.«³

Prijeteeće zlo može dolaziti iz dvaju izvora: *izvana*, od drugog slobodnog uzroka (čovjeka pojedinaca, udruženja, političkog režima...) ili od fizičkih pojava u svijetu (grom, potres...); *iznutra* kao plod razigrane mašte ili duševne bolesti (strepnja pred zadacima, odgovornošću). Nitko se ne boji zala koja ne susreće, ne predviđa ili ne smatra mogućim. Međutim, strah se može pojaviti na temelju čisto pretpostavljene, zamišljene mogućnosti zla ili opasnosti, premda nema nikakve vjerojatnosti da se to stvarno i zbude. To može dovesti do stanja tjeskobe, zabrinutosti bez stvarna uzroka ili bez odgovarajuće razmjernog uzroka za dotične reakcije.

Vrste

Razdioba straha na vrste i podvrste omogućuje lakše vrednovanje i prosuđivanje pojedinih duševnih stanja i ljudskih čina, kao i oslobađanje od straha.⁴

Strah može biti težak ili lagan, već prema tome kakvim je zlom ili kakvom prijetnjom zla prouzrokovan, i u kojem stupnju zahvaća čovjekove duševne moći.

Strah je lagan ako je uzrokovan lakim zlom. Može biti posrijedi i teško zlo, ali ako mu se može lako izbjeći, tada je i to laki strah.

²H. NOLDIN, *Summa theologiae moralis*, Oeniponte 1962, sv. 1, str. 60.

³L. BABBINI, »Timore«, u: *Dizionario Enciclopedico di Teologia Morale*, Paoline, Roma 1974, str. 1118.

⁴Usp. H. NOLDIN, *nav. dj.*; C. H. PESCHKE, *Christian Ethics*, sv. 1, C. Good-life Neale, Alcester and Dublin 1986 (revised ed.), str. 257 – 260.

Strah je težak ako je uzrokovan teškim i neposrednim zlom kojemu nije moguće izbjeći na lagan i častan način. Duševno stanje zbog takve prijetnje teško je uznemireno. Na tom području razlikuju se tri daljnje vrste. Krajnje težak strah – onemogućuje i spoznajno rasuđivanje i voljno odlučivanje, tako da je isključena bilo koja moralna ubroјivost čina; apsolutno težak – ako teško zastrašuje prosječnu osobu, bez obzira na dob, hrabrost i odvažnost, relativno težak – ako teško utječe samo na neke ljude; prijeteeće zlo je, doduše, po sebi lako, ali dotičnu osobu vrlo jako zastrašuje, npr. dijete zbog njegove dobi i bojažljivosti.

Strah iz poštovanja: kad se netko boji da će svojim ponašanjem nanijeti neugodnost ili čak uvredu osobi kojoj duguje poštovanje i zahvalnost (npr. roditelji, pretpostavljeni,...). Ovisno o težini uznemirenosti i sputanosti koju zadaje osobi, strah iz poštovanja (timor reverentialis) može biti lagan ili težak. Čini se da je redovito lagan. Naime, ne oduzima slobodu u odlučivanju. Ako pak ozbiljno ometa slobodu odlučivanja, to postaje težak strah, čije se posljedice – s obzirom na krivnju u savjesti – moraju uvažavati.

Radi moralne prosudbe važno je također da li je strah nanesen opravdano ili neopravdano. Opravdano nanesen strah posljedica je krivnje ili neprimjerenog ponašanja dotične osobe. Tu pripada strah od opravdanih društvenih pritisaka i mjera kaznenog zakona. Neopravdano nanesen strah je onda ako je nanesen od nenadležne osobe ili vlasti; ako je neutemeljen ili nerazmjeran s krivnjom ili ponašanjem (prijetnje nekome zbog njegova osobnog uvjerenja: političkog, vjerskog,...).

U neopravdano nanesen strah pripada tzv. ljudski strah, strah izvana, zbog društvenog pritiska. To je vrlo raširen oblik straha. Većinom djeluje na dobro sračunate načine utjecaja na pojedince i mnoštva. To su tzv. društveni motivi djelovanja ili društveni pritisak. U svakom čovjeku postoji iskonska potreba za prihvaćanjem, ugledom, sigurnošću, za natjecanjem. Ona kao takva rijetko dopire u čistu svijest i refleksiju, ali u podsvijesti i nejasnoći nagoni ljude da se suobličuju javno nametanom, ponudenom ili prihvaćenom načinu mišljenja i ponašanja. Od utjecaja takve vrste nisu pošteđeni ni oni iz viših intelektualnih ili otmjernih krugova, unatoč mnogim načelnim protuizjavama.

Strah od društvenog pritiska redovita je pojava u nasilničkim društvenim režimima. Tzv. centri društvene, političke, ideološke i ekonomske moći u tu svrhu vješto se koriste sredstvima društvenog pripćivanja: tiskom, radiom, televizijom, filmom, videom. Taj se pritisak, na svoj način, očituje i u međunarodnim odnosima; čemu bi inače služili neki dobro smišljeni gospodarski potezi, vojne parade,...?

Kad se pritisak ljudskog straha izričito odnosi na vjerski život, govorimo o strahu svijeta. Dolazi do prijetnje raznim zlima onih ljudi ili udruženja koja su protivnici vjerskoј slobodi i bogoštovlju. Nanose strah govorom, fizičkim nasiljem ili pak jednostavno svojim prijezirom i omalovažavanjem. Njihov je utjecaj velik i težak, napose kad imaju neku ili svu vlast nad drugim ljudima. Od takve zloporabe službe ili položaja javlja se kod vjernika strah od progona, izrugivanja, mućenja. Makar se ta mučeništva pojavljivala i u ma kako ograničenim omjerima, ona nose pečat zastrašivanja. Strahu svijeta može se pridružiti i običan

ljudski obzir. pretjerana briga o onome što će drugi misliti ili reći o mojemu ponašanju i načinu života. Na tu se vrstu straha odnosi Isusovo upozorenje: »Ne bojte se onih koji ubijaju tijelo, ali duše ne mogu ubiti. Bojte se više onoga koji može i dušu i tijelo pogubiti u paklu« (Mt 10, 28).

Sile straha svijeta i srama zbog ljudskog obzira prečesto sputavaju slobodu mnogim ljudima, priječe ih da čine ono što bi prema svojoj savjesti trebali činiti, a što bi stvarno i činili kad ne bi bilo tog straha. U sličnim se okolnostima našao već Sv. Pavao. Znao je naći pravu mjeru. Ističe: »Ne stidim se, uistinu, Evandelja: ono je snaga Božja na spasenje svakom tko vjeruje« (Rim 1, 16).

Strah Božji

Sasvim je nešto drugo, i potpuno izvan niza dosad opisanih vrsta, strah Božji. Strah je to zbog poštovanja pred neizmjernom i neobuhvatnom tajnom Božjega bića. Prema Tomi Akvinskom, taj je strah jedan od sedam darova Duha Svetoga.⁵ Dakle, nešto pozitivno, štoviše, poželjno. Tko posjeduje taj dar, Božji je prijatelj. »Blago svakome koji se Jahve boji« (Ps 128, 1).

Strah Božji usko je vezan za krepost nade ili ufanja u Božje obećanje o konačnom ostvarenju čovjekova cilja na koncu povijesti, u nebeskom Kraljevstvu. Krepost nade nosi u sebi napetost između obećanog i još u cjelini nedohvaćenog. Pogled na Boga nadahnjuje čistu nadu i potpunu sigurnost u postignuće cilja. Pogled upravljen na sama sebe, na čovjeka, nadahnjuje nesigurnost, neizvjesnost i strah. Sve dok ne stigne na cilj, čovjek nosi u sebi mogućnost slobodnog otkazivanja, nesigurnost suradnje u djelu spasenja, premda je to spasenje u Božjem obećanju sasvim sigurno i zajamčeno. »Problem pomirljivosti sigurnosti nade i nesigurnosti spasenja, zamršen je i težak.«⁶ Zato će Sv. Pavao poručiti: »Sa strahom i trepetom radite oko svoga spasenja« (Fil 2, 2). Sa strahom i trepetom, jer u pitanju je dragocjeni biser: cilj života.

Kad čovjek stvarno teži prema nekom uzvišenom cilju, i žarko ga želi, prožet je također određenim strahom od toga da ga ne promaši. Ali to nije strah koji sputava, već potiče na veće zalaganje. Strah kao dar Duha Svetoga nipošto nije strah koji od Boga udaljuje, nego strah koji — u pogibelji — sve više traži utočište u Božjem naručju. Na takvo pouzdanje poziva sam Isus: »Neka se ne uznemiruje srce vaše! Vjerujte u Boga, i u mene vjerujte« (Iv 14, 1). Gdje raste prava nada i ufanje, tu raste također uredan strah. I što se čovjek iskrenije boji zbog sebe, to se s većim pouzdanjem uzda i oslanja na Boga. Poznata je zgoda iz života Sv. Filipa Neria (živio u 16. st.). Tada se i u Rimu govorilo o turskim najezdama. Govorilo i — strahovalo. Kad bi Svetac morao ići u grad, prije bi pošao u crkvu i pomolio se: »Gospodine, čuvaj svojega Filipa — da se ne poturči.«

Istina je da »svetac vidi najdublje u bezdan grijeha, i najviše cijeni Božje prijateljstvo. Stoga je i njegov strah da Boga ne uvrijedi najdjelotvorniji.«⁷ Upravo jer se boji, nada se i ne pada u očaj. Vjeruje i nada se da se Božja sigurnost i jamstvo spasenja prelijeva i u njegovo biće. Tako je

⁵Th. AQUINAS, *Summa Theologiae* II—II, 19.

⁶A. GÜNTHER, *Chiamata e risposta*, Paoline, Alba 1975, str. 210.

⁷B. HÄRING, *Kristov zakon*, sv. 2, KS, Zagreb 1980, str. 93.

Augustin mogao reći: »Ovdje još pjevamo Aleluja zabrinuti, da ga ondje mognemo pjevati zbrinuti. Zašto ovdje zabrinuti? Zar da ne budem zabrinut dok čitam: *Nije li kušnja život ljudski na Zemlji?* Zar da ne budem zabrinut dok mi se još govori: Bdište i molite da ne padnete u napast! ... I ovdje posred pogibli, posred kušnja i mi i drugi pjevamo Aleluja. *Vjeran je Bog: neće pustiti da budemo kušani preko svojih sila.* Tu je još čovjek nevjeran, ali Bog je vjeran. ... Pjevajmo, dakle, i sada, braćo, iako ne u radosnom spokoju, nego za predah u trudu... Pjevajući se tješi u trudu, a ne odaj se lijenosti – pjevaj i putuj.«⁸

Tako shvaćen strah ispravan je čovjekov stav pred svojim Stvoriteljem. Zato se naziva, i jest, početak životne mudrosti: »Strah je Gospodnji početak spoznaje« (Izr 1,7). »Strah je Gospodnji punina mudrosti« (Sir 1, 16). Naprotiv, odsutnost straha Božjega – početak je svakog bezumlja.

Valja razlikovati sinovski strah od ropskoga. U ropskom je strahu onaj koji bježi od zla jer se boji kazne, pakla, čistilišta ili drugih nevolja. Ne privlači ga u životu sjaj neke vrijednosti ili veličine, nego ga zastrašuje grozota kazne. Ukoliko i takav strah čuva čovjeka na putu nade i dobra, postiže svoju pozitivnu ulogu. Inače je negativan. Sinovski je strah čin odanosti iz koje netko ne želi nanijeti uvredu Bogu, a trudi se izbjegavati zlo i nastoji krčiti put dobru. Ili drugim riječima: »Kršćanin se nikada ne nada plaći sluge nego spasu.«⁹

Skrupuli

Kad je već riječ o strahu Božjemu, kao pozitivnom duševnom stanju, potrebno je nešto reći i o njegovu naličju. Sasvim različit od straha Božjega, na religioznom području, jest strah skrupula. Strah je to bez stvarnog temelja, ali može biti vrlo ukorijenjen u svijest i dušu pojedinca. Stanje skrupula obilježeno je strahom i nemirom da će osoba počiniti neko zlo tamo gdje za to nema nikakve opasnosti ili da je upala u teški grijeh tamo gdje bi mogla počiniti samo neki laki grijeh. To uzrokuje tjeskobu, zbog čega budu zakočene radne sposobnosti, sposobnosti zdravog suda i odluke, sposobnost za molitvu, ... Dotična se osoba strahovito muči tricama, nevažnim sitnicama. Upravo joj se to pokazuje kao presudno za njezin moralni lik, za vječni spas ili vječnu propast.

Bezazleni su, ako se može tako reći, oni skrupuli koji su vezani uz neka životna doba i prolazne su naravi. Tu se ubraja pojava skrupula u doba puberteta, u vrijeme obraćenja, u redovničkom novicijatu, ... Ili nakon nekih životno potresnih doživljaja, koji nukaju na prevrednovanje prošlog života i potragu za smislom života ubuduće. To je, zapravo, put duhovnog čišćenja. Može potrajati dulje ili kraće, ali je prolazne – i spasosne – naravi.

Drugi su skrupuli tzv. kompenzacijske naravi, tj. nadoknadni. Pojedinac na jednom području tjera red sve do krajnih krajnosti. A sve je to zapravo pokušaj da zavara sama sebe i da se umiri zbog ozbiljnih propusta na nekom drugom važnijem području. U biti to je dvoličnost,

⁸A. AUGUSTIN, »Govor« 256, 1. 2. 3., u: *PL* 38, 1191 – 1193; hrvatski prijevod: *Časoslov naroda Božjega*, tj. XXXIV, čitanje u subotu.

⁹B. HÄRING, *nav. dj.*, sv. 1, KS, Zagreb 1973, str. 312.

ali s pokušajem maskiranja pred samim sobom. U takvu stanju poželjni su progoni savjesti. Oni su jedini djelotvoran lijek.

Ako je pak do skrupula došlo ne zbog dvoiličnosti, nego zbog većih i trajnih neuspjeha na nekim područjima života, dotičnom će biti potrebno više pažnje, razumijevanja i ohrabrenja, te pomoć duhovnog vodstva na putu do oslobođenja.

Uistinu ozbiljno stanje skrupulozne savjesti teško je duševno stanje. Pravo mu se ne znaju uzroci, a prema tome ni lijek. To je težak križ za dotičnu osobu, i ne manje težak križ za njezina ispovjednika. U naporu radi ozdravljenja bit će često potrebna suradnja ispovjednika i psihijatra. I sam će ispovjednik morati imati osnovne spoznaje o duševnim stanjima.¹⁰

Zadatak i svećenika i psihijatra bit će da skrupuloznu osobu izvedu iz njezina začarana kruga »grijeih posvuda«. Nastojat će da osoba stekne ispravan i cjelovit pogled na stvarnost, kako bi konačno preuzela u svoje ruke upravljanje samom sobom. Na mukotrpnom i stupnjevitom putu ozdravljenja ispovjednik će nastojati zadobiti povjerenje skrupulanta i voditi ga provjerenim putevima i sredstvima.¹¹ Znat će da je posebno važno skrupuloznim osobama ponuditi temeljne i jasne pozitivne poglede na život i životnu zbilju. A zatim će od skrupulanta tražiti da čini određene korake, sustavno i uporno, na putu prema osamostaljenju.

Sveto pismo ima snažno umirujuće izričaje za osobe obuzete strahom. Tu je osnovna tvrdnja da je savršena ljubav jača od straha i tjeskobe: »Straha u ljubavi nema, nego savršena ljubav izgoni strah« (1 Iv 4, 18). To je presudno. Onaj tko ljubi ne živi više pod užasom straha od kazne. Makar ga i vlastito srce osuđivalo, makar i bio svjestan svoje slabosti i grešnosti, njega smiruje vjera u obećanje Božje: »I umirit ćemo pred njim srce svoje ako nas ono bilo u čem osuđuje. Jer Bog je veći od našeg srca i znade sve« (1 Iv 3, 20). Skrupulant upravo za tim čezne svim srcem. Zato će u tome naći ohrabrenje i smirenje. »Pojedinaac koji je u Kristovoj ljubavi ima, stoga, potpunu obranu od fizičkih i psiholoških pustošenja strahom.«¹² Živi u temeljnoj sigurnosti Kristovih riječi: »Ni vlas vam s glave neće propasti« (Lk 21, 18; usp. Mt 10, 30). To je put prema vlastitoj unutaršnjoj sigurnosti. Kad netko može reći s Pavlom: »Sve mogu u Onome koji me jača« (Fil 4, 13), potreba za emocionalnom reakcijom straha naprosto se ne pojavljuje. Vjera je izvor ohrabrenja za predanje u Boga i njegovog vodstvo osobne i svesvjetske povijesti. »Oslanjajući se na svoje pozdanje u Bogu, pravi vjernici izgone svaki strah iz svog srca.«¹³ Ali, kao i kod Pavla, potreban je dulji period rasta u Kristu dok se ne dostigne takvo stanje osjećajne zrelosti i uravnoteženosti.

¹⁰Usp.: G. CRUCHON, *Il sacerdote consigliere e psicologo*, Marietti, Torino 1972; M. THURIAN, *La confession. Sacrement de la réconciliation*, Les Presses de Taizé 1977, napose str. 63–91.

¹¹Usp.: A. DEL CAVOLO, *La confessione oggi*, Città Nuova, Roma, 1978, str. 237–245; B. HARING, *Kristov zakon*, sv. 1, KS, Zagreb 1973, str. 184–188.

¹²»Fear«, u: R. K. HARRISON (ed), *Encyclopedia of Biblical and Christian Ethics*, Thomas Nelson, Nashville-Camden-Kansas City 1987.

¹³X. LEON – DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, KS, Zagreb 1969, str. 1273. Usp. 23, 4: »Pa da mi je i dolinom smrti proći, zla se ne bojim, jer ti si sa mnom«, Ps 27, 1: »Jahve mi je svjetlost i spasenje: koga da se bojim? Jahve je štit života mog: pred kim da strepim?«

O čudorednoj krivnji, o grijehu kao izvoru i uzroku straha – i patnji što iz njega istječu – svjedoči nam iskustvo s prvih stranica Biblije. To je poznati opis prvog iskustva straha prvog ljudskog para, Adama i Eve. Prema svojoj naravi, strah zbog grijeha pripada vrsti straha uzrokovanog iznutra, slobodnom odlukom. Nanosi ga pojedinac samom sebi kad proturječi glasu vlastite savjesti. Dok su praroditelji bili bez krivnje, bili su bez straha. Susretali su svog Stvoritelja, uživali njegovu prisutnost i njegovu prijateljstvo. Nakon počinjene i doživljene krivnje javljaju se strah i otuđenje. Htijući da postanu »kao Bog«, izgubili su svoj identitet. Identitet sigurnosti zamjenjuje čovjekova »golotinja«, izvor straha i nemira. Iz osobnog razgolićenja navire strah. Iz sna sigurnosti čovjek se probudio u zbilju izgubljenosti i neizvjesnosti. U strahu od takva postojanja bez opravdanja, bez identiteta, čovjek će sve više tražiti opravdanje u lažnom identitetu: »Bez Boga čovjek više ne može sebe pogledati, više mu nije dosta što jest, nego mora tražiti kako se sakriti pred kritičnim očima sama sebe i svakoga drugoga.«¹⁴

Biblijski opis kazuje: »U to čuju korak Jahve, Boga, koji je šetao vrtom za dnevnog povjetarca. I sakriju se – čovjek i njegova žena – pred Jahvom, Bogom, među stabla u vrtu. Jahve Bog zovne čovjeka: 'Gdje si?', reče mu. On odgovori: 'Čuo sam tvoj korak po vrtu; pobojah se jer sam go, pa se sakrih'« (Post 3, 8–10).

Odsada čovjek grešnik susreće svoga Stvoritelja samo na putu progona i krivičnog preslušavanja: Što si učinio? Što si učinila? Grešnik bez pokajanja i bez opravdanja hoda kliskim putem razornog straha prema bolesnim stanjima tjeskobe i očaja. Drama je to svakoga pojedinca, djelomice zbog baštine iskonskog grijeha, a prije svega zbog svojih osobnih zastranjenja, kako priznaje prorok-psalmist David: »Griješ je moj svagda preda mnom. Tebi, samom tebi ja sam zgriješio i učinio što je zlo pred tobom« (Ps 51, 5b–6a).

Prvi korak na putu do zaštite i ozdravljenja čini Bog sam. On zaštićuje ljude od njihova vlastita nepodnosiva pogleda: »I načini Jahve, Bog, čovjeku i njegovoj ženi odjeću od krzna pa ih odjenu« (Post 3, 21). Strah izvire iz čovjekove nutrine. Tu mu treba tražiti i ponuditi ozdravljenje. Nalazi se u pomirenju koje može izbrisati grijeh i čovjeka ponovo učiniti Bogu ugodnim, Božjim prijateljem. Bog, ostajući vjeran u svojoj ljubavi prema čovjeku, već od samog izvještaja o iskonskom grijehu (Post 3, 15) pa dalje kroz Stari zavjet, navješćuje i obećava željeno izmirenje (npr. Ps 85, 4; Jr 31, 31). Konačno i savršeno pomirenje ostvario je »posrednik između Boga i ljudi« (1 Tim 2, 5), Isus, Spasitelj i Otkupitelj, svojim djelom otkupljenja (usp. Rim 8, 21–26). Tako je ponuda i mogućnost pomirenja s Bogom i samim sobom već tu. Posreduju je službenici pomirenja svakom pokajanom pojedincu, u sakramentu pomirenja, ispovijedi.

Dragocjeni plod sakramenta pokore jest pomirenje s Bogom: »...ono se ostvaruje u dubini srca rasipnog sina koji je ponovno nađen, a to je svaki pokornik... Pokornik, kojem je oprošteno, pomiruje se sam sa sobom u dubinama svojeg bića..., pomiruje se s braćom..., pomiruje se s

¹⁴E. DREWERMANN, *Psychoanalyse und Moraltheologie*, sv. 3, Grunewald, Mainz 1984, str. 205.

Crkvom; pomiruje se sa svime stvorenim.¹⁵ O prelasku iz stanja nemira i straha u stanje pomirenja govori i obrazac sakramenta ispovijedi: »Bog, milosrdni Otac... neka ti udijeli oprostjenje i mir.«¹⁶ U skrušenom pokajanju David moli: »Objavi mi radost i veselje... Vрати mi radost svoga spasenja i učvrsti me duhom spremnim« (Ps 51, 10. 14). Uslišan, smiren, zahvaljuje priznanjem: »Samo je u Bogu mir, dušo moja, samo je u njemu nada moja. Samo on je moja hrid i spasenje, utvrda moja: neću se pokolebati. U Boga je spasenje moje i slava: Bog mi je hridina silna, utočište« (Ps 62,6—8).

Načela

Radi ispravne prosudbe čovjekovih djela učinjenih pod utjecajem straha mogu nam poslužiti neka načela.

1. Strah koji *lišava* čovjeka njegove sposobnosti suda i odluke (krajnje težak strah) čini da su čini dotičnoga *moralno neubrojivi*, naprosto nisu ljudski (svjesni, slobodni, voljni) čini. U tako teškim duševnim stanjima čovjek ne može biti gospodar svojih nutarnjih čina i raspoloženja, a još manje vanjskih radnji. Dosljedno, za njih ne može biti odgovoran. To vrijedi jednako za loše kao i za dobre čine.

2. Stanje straha ostalih vrsta *redovito ne dokida* i ne razara svjesno-voljno obilježje ljudskih čina i radnji. Znači, pojedinac zadržava svoju (1) spoznajnu moć prosudbe, a (2) također i svoju sposobnost da slobodno odlučuje za ili protiv. Dosljedno, nikoji strah iz te skupine ne opravdava potpuno od grijeha, odnosno ne oduzima sasvim zaslugu. Strah, međutim, *redovito umanjuje* krivnju, odnosno zaslugu: već prema mjeri u kojoj spriječava staloženu upotrebu spoznajne i voljne moći.

3. Čin izvršen pod utjecajem *lakog* straha općenito se smatra *slobodno-voljnim činom*. Svaka osoba može lako ili izbjeći ili zanemariti laki strah. Može djelovati njemu unatoč i neovisno o njemu.

4. Obveze moralnoga reda nisu sve jednake niti se nameću istom snagom. Tako strah od smrti ili mučenja nije nikada služio kao moralno opravdanje za čin apostazije, otpada od vjere (premda je po sebi težak strah). Polazi se od načela da ni strah pred tako teškom prijetnjom ne može opravdati tako negativan čin. Ispovijest vjere, kao čudoredna vrijednost, viša je od vrijednosti ovozemaljskog života. Jasno je, međutim, da je stupanj odgovornosti za otpad od vjere zbog straha pred smrću sasvim različit od otpada od vjere radi unapređenja u službi...

5. *Teški* strah obično opravdava i oslobađa od obveza pozitivnog crkvenog i društvenog zakona, kao i od prirodnog afirmativnog zakona (zakona koji naređuje što treba da se čini; za razliku od negativnog zakona, koji naređuje što se ne smije: npr. »Svetkuj dan Gospodnji«, »Ne ubij«). Polazi se od načela da nitko nije obvezan činiti nemoguće, bilo da je nemoguće fizički ili moralno. U takvom slučaju prestaje obveza zakona — po nakani zakonodavca — ili pak sam pojedinac u tom slučaju daje slovu zakona ispravnije tumačenje (epikija). Tako npr. teški strah oslobađa od zakona nedjeljne obveze prisustvovanja misi. Iznimno, ako

¹⁵IVAN PAVAO II, *Pomirenje i pokora*, KS, Zagreb 1985, br. 31, V, str. 104.

¹⁶*Red pokore*, KS, Zagreb 1975, br. 46. Tumačenje novog obrasca u: I. FUČEK, *Susret s Bogom dobrote*, FTI, Zagreb 1980, str. 107 s.

bi neobdržavanje pozitivnog zakona nanosilo zajednici veliku štetu, te-
žak strah ne bi oslobađao od obveze. Slučaj je to s ispovjednom tajnom:
nikakve okolnosti ne mogu opravdati njezino kršenje.

Od obveza negativnog zakona (Ne ubij!) teški strah ne može oslo-
boditi. Međutim, ako se negativna zapovijed odnosi na materijalna do-
bra (Ne ukradi!), moguće su oslobađajuće okolnosti. Tako zbog napada
nasilnika službenik može predati dobra ili novac da spasi vlastiti život.
Vrijednost života veća je od vrijednosti materijalne naravi.

6. Postoje sasvim određeni slučajevi u kojima društveni i crkveni
zakon *poništava* neke čine i djela, bilo unaprijed u njima samima, bilo
kasnije, prema zahtjevu ustrašena djelatnika. Tako crkveni zakon pro-
glašava nevaljanim od samog početka, ako su pod utjecajem straha, ove
čine i odluke: sklapanje ženidbe¹⁷, ulazak u novicijat¹⁸, redovničke zavje-
te¹⁹, druge zavjete²⁰, prisegu²¹ ili odstup iz službe.²²

Ako bi netko primio svećenički red zbog nekog izvanjskog straha,
red je kao sakramenat s neizbrisivim pečatom — valjan. Dotični može
zatražiti — i dobiti — oslobođenje, oprost od obveza koje proizlaze iz
primljenog reda.

Uzima se kao *vjerojatno* teološko mišljenje da neki zavjet, makar
bio učinjen iz *neopravdana lakog* straha, nije valjan. Naime, naravi je
zavjeta vlastito da bude čin potpune slobode.

Osvrt

Strah svojim utjecajem na duševno stanje čovjeka negativno utječe
na čudoredno prosuđivanje i odlučivanje, uzrokuje razbijanje istorod-
nosti nazora i djelovanja, raskorak između spoznaje čudorednih vrijed-
nosti i njihova ostvarivanja. Ishod takva duševna stanja je povreda do-
stojanstva i razaranje moralnog identiteta osobe. Obeščašćuje se najin-
timnije svetište čovjekove duše — njegova savjest. Dolazi do duševne
podvojenosti, koja je izvor mnogim patnjama, o čemu svjedoči na svoj
način i hrvatski pjesnik Vladimir Nazor kad pjeva: »Duboko negdje na
dnu moje duše / Glas neki čeka, da riječ svoju reče./ Sam ne znam silā,
što ga sveder guše./ Al on je mog života / Jad najveći, jer muk me nje-
gov peče / Ko krivnja i sramota«. Tek kad ostvari sklad, suzvučje s tim
glasom, tj. sa samim sobom, kad ostvari istorodnost nazora i djelovanja,
doživljava radost i preporod života: »Moj ponos bit će... Ono će da reče /

¹⁷CIC (Zakonik kanonskog prava) kan. 1103: »Nevaljana je ženidba skloplje-
na zbog sile ili velikog straha koji je zadan izvana, pa i nenamjerno, tako da je
netko prisiljen izabrati ženidbu kako bi ga se oslobodio.«

¹⁸CIC 643, 1, 4: »Nevaljano se prima u novaštvo: tko ulazi u ustanovu nave-
den silom, velikim strahom...«

¹⁹CIC 656, 4: »Za valjanost privremenog zavjetovanja traži se: da se obavi iz-
ričito i bez sile, velikog straha ili prijevare...«

²⁰CIC 1191, 3: »Zavjet položen zbog teška i nepravedna straha ili zlonamjer-
ne prijevare po samom je pravu ništav.«

²¹CIC 1200, 2: »Prisega iznudena zlonamjernom prijevaram ili velikim stra-
hom po samom je pravu ništava.«

²²CIC 188: »Odreknuće zbog teška straha, nepravedno nanesena ... po sa-
mom je pravu ništavo.«

Što hoću i što jesam;/ I to će stoprv biti zvuci moji / I moje duše pjesan!²³

Izlaz iz stanja straha i progona — i patnje ukoliko je posljedica takva stanja — gledajući s moralnog gledišta, krije se u odgoju za ispravnu, dobro odgojenu i zrelu savjest. Zrela savjest može i znade i usred različitih uznemirenosti i zastrašivanja spoznati i rasuditi istinske ideale i vrijednosti od onih prividnih i lažnih. Samo prema ispravnoj i dobro odgojenoj savjesti čovjek može ostvariti istorodnost nazora i djelovanja, cjelovito skladnu, smireno—staloženu i odvažnu osobnost.

THE SIGNIFICANCE OF FEAR IN MORAL ACTION

Summary

Fear is an important factor in moral decision making and action. Fear can arouse hidden energies, but can also impose limits upon cognition and free choice. It can break down the homogeneity between conviction and action, leading to interior conflict. Analyzing types of fear according to origin and severity, it is possible to discern certain principles for use in the correct moral evaluation of human endeavor. The cultivation of a conscience embodying authentic ideals and values is the path toward calm, bold and morally responsible action.

²³V. NAZOR, »Pravi glas«, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, MH i Zora, Zagreb 1965, sv. 77, str. 165—166.